

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce na téma

Možnosti působení literárního textu na vývoj osobnosti

-

Pohádka a její výchovné aspekty

Vypracovala: Ivana Houlíková
Vedoucí práce: PhDr. Milan Pokorný, Ph.D.

České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské - diplomové - rigorózní - disertační práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 27. června 2014

.....
Ivana Houlíková

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Milanu Pokornému, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při vedení bakalářské práce. Mé poděkování dále patří Mateřské škole se sídlem ve Dvorci a Základní škole ve Vrčeni za spolupráci při získávání podkladů pro praktickou část práce.

ANOTACE

Předkládaná bakalářská práce se zabývá tématem pohádky a její funkcí při výchově dítěte. Je rozdělena do dvou částí, teoretické a praktické. Teoretická část pojednává o problematice pohádky, jejím vzniku, funkcích, tzv. bojích o pohádku a o vlivech pohádky na dítě. Praktická část obsahuje vyhodnocení dotazníkového šetření na téma Pohádka jako prostředek výchovy, její vliv, funkce a vnímání dětmi v mateřské škole. Praktická část dále obsahuje tematický plán na téma Porozumění dané pohádce dětmi z mateřské a základní školy a případné rozdíly mezi těmito věkovými kategoriemi.

Klíčová slova:

Pohádka, žánr, dítě, rodina, vliv, četba

ABSTRACT

The presented bachelor thesis deals with the theme of fairy tales and its function in the child's upbringing. This thesis is divided into two parts, theoretical and practical. The theoretical part deals with the issue of a fairy tale, its constitution and functions, the struggles of story and influence on child. The practical part contains a survey focusing on Understanding the fairy tale from perspective of children from nursery and primary school and possible differences between these different age categories.

Key words:

Fairy-tale, genre, child, family, influence, reading

OBSAH

TEORETICKÁ ČÁST	6
ÚVOD.....	6
1. POHÁDKA	8
1.1. Vznik a vývoj prózy pro děti a mládež.....	11
1.2. Historie vzniku pohádky.....	14
1.3. Etymologie slova pohádka.....	15
1.4. Žánrová charakteristika pohádky.....	16
1.5. Funkce pohádek	20
1.6. Boj o pohádku.....	22
1.7. Význam pohádky ve výchovném procesu	26
PRAKTICKÁ ČÁST	30
ÚVOD.....	30
2. CÍL PRÁCE.....	31
3. POPIS SLEDOVANÉHO VZORKU.....	32
4. POSTUP PŘI SBĚRU DAT	33
5. POUŽITÉ METODY	34
6. VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	35
6.1. Dotazníkové šetření – rodiče dětí v MŠ	36
6.2. Dotazníkové šetření – pedagogové MŠ	41
7. TEMATICKÝ PLÁN PRO DĚTI MŠ A ZŠ.....	46
ZÁVĚR	49
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	51
SEZNAM PŘÍLOH.....	53

TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD

Pro bakalářskou práci jsme zvolili věčné a nestárnoucí téma pohádky, jež má v našem životě nezastupitelné místo. Setkáváme se s ní v tom nejtěplejším věku a provází nás celý život, nejprve jako posluchače, později jako vypravěče. Každý si v životě určitě neseme nějaké moudro či ponaučení, na které si vzpomínáme ze svých dětských let a které nám bylo předáno právě prostřednictvím pohádky.

Práce je tedy zaměřena na pohádku a její výchovné aspekty. Zabýváme se zde možnostmi působení literárního textu na vývoj osobnosti. S tímto tématem souvisí i několik dalších, která bylo nutno v této práci zmínit. Nejprve bylo třeba vymezit pojem „pohádka“, aby bylo jasné, čím se práce bude zabývat především. V následujících kapitolách se dále zabýváme vznikem a vývojem prózy pro děti a mládež, to proto, že tato tvorba nebyla vždy taková, jakou si ji uchováváme v paměti, ale prošla mnohými úskalími, než se dostala do stávající podoby. Dále bylo zapotřebí rozebrat historii vzniku pohádky. V této kapitole řešíme, proč a za jakých okolností vlastně pohádka vznikla a co k tomu její autory, vesměs anonymní, vedlo. Abychom měli jasno v této problematice, bylo nezbytné vymezit přesnou definici slova „pohádka“, která je popsána v kapitole „Etymologie slova pohádka“. Vzhledem k tomu, že neexistuje jednotná podoba pohádky, museli jsme v další kapitole vymezit její žánry. Poté plynule přecházíme k funkci pohádek, která je pro nás v této práci velice důležitá. Zde se už setkáváme s tím, jak pohádka může na člověka působit, co by měla dítěti předat a jak by měla vypadat, aby si z ní dítě odneslo nějaké poznatky.

Jak již bylo řečeno, pohádka vždy nebývala tím, čím je dnes, a tehdejší kritici si toho byli dobře vědomi, proto vznikaly tzv. boje o pohádku, které jsou zmíněné v další kapitole. A nakonec se dostáváme k významu pohádky ve výchovném procesu, protože jak všichni dobře víme, pohádky se řadí mezi první literární texty, s nimiž se dítě setkává, a tudíž na něj mají veliký vliv již v útlém věku.

Toto téma samozřejmě vyžadovalo i analýzu dat přímo v místech, kde se děti s pohádkami setkávají velmi často, tedy v mateřské škole. Analýzou těchto dat se

zabýváme ve druhé části práce, tedy části praktické. Zde je naším cílem zjistit, co pohádka pro děti, rodiče, ale i učitele znamená dnes. Pro tento průzkum jsme zvolili nám velice známé prostředí, mateřskou školu, se kterou jsme již spolupracovali, a základní školu, kam míří děti z již zmíněné mateřské školy. Využili jsme tedy pomoc dětí, ale především pomoc rodičů a v neposlední řadě pedagogů. Díky této spolupráci vznikl průzkum oblíbenosti pohádek jak z pohledu těch nejmenších, tak z pohledu dospělých.

Cílem této práce tedy je zjistit, zda je pohádka pro dnešní společnost již překonaným žánrem, či zda má ještě co nabídnout.

1. POHÁDKA

„Říše pohádek leží daleko a hluboko a vysoko a je plná mnoha rozličných věcí: lze tu nalézt všeliká zvířata a ptáky, bezbřehá moře a nespočet hvězd, krásu, jež očarovává, a na každém kroku nebezpečí, radost i smutek, ostré jak meč. Člověk se snad může považovat za šťastného, že do té říše zabloudil, avšak samo její bohatství a podivuhodnost poutají jazyk poutníka, jenž by o nich chtěl vyprávět.“ Pohádkovou říši „nelze polapit do sítě slov, vždyť jednou z jejích vlastností je nepopsatelnost, i když ne nepostřehnutelnost.“¹

Pohádky – nejkrásnější literární žánr, který milují osoby všech věkových kategorií, ale nejvíce děti, které se s ním seznamují již od nejútlejšího mládí. Vyprávějí nebo předčítají jim je rodiče či prarodiče, čímž je vedou ke kladnému vztahu ke knihám jako takovým.

Pohádka neboli báchorka je ve své podstatě vypravování, tudíž většinou krátký epický smyšlený příběh, v němž se ve většině případů objevují nadpřirozené bytosti, čarovné předměty, nadlidské schopnosti a řešení problémů „mávnutím kouzelného proutku“. V pohádce se často vyskytuje metonymie, metafora, používá se symbolů a personifikace. Existují ovšem i takové pohádky, kterým není cizí ani reálné zobrazení skutečnosti. Pohádka je lidový žánr, který je nejčastěji psán v próze. Původně neexistovaly příběhy, které bychom dnes pojmenovali jako pohádky, jež by tvořily samostatný žánr. Pohádky jako samostatný žánr vyčlenili až spisovatelé v období renesance. Tento termín byl poté pevně ukotven díky mnoha literátů.

„Bez pohádek si dětství vlastně ani nedokážeme pořádně představit. Na celém světě, ve všech kulturách a ve všech dobách se dětem vyprávějí příběhy, které se ve skutečnosti nikdy neodehrály, v nichž vystupují bytosti a tvorové, které zatím žádný přírodovědec nezaregistroval, v nichž se dějí věci neuvěřitelné a nadpřirozené, odporující fyzikálním zákonům.“²

¹ TOLKIEN, J.R.R. *Pohádky*. Winston Smith. Praha, 1992, s. 115.

² ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Albatros. Praha, 1990, s. 6.

O pohádkách si lidé myslí, že jsou určeny pro děti a že vždy musí končit dobře. Tak to ale dříve vůbec nebylo. Lidová pohádka vznikala nejprve hlavně pro dospělé, nebyla určena dětským uším. Děti původně vůbec nebyly považovány za příjemce tohoto žánru lidové slovesnosti. Za nejčastější šířitele pohádek jsou považováni mj. muzikanti, kramáři a potulní vypravěči. Vypravěči si příběhy utvářeli podle situací. Pokud se konala slavnost, vypravěči zpravidla používali delší verze příběhů a při všedních událostech uplatňovali kratší verze. Také hodně záleželo na reakci publika. Pokud vypravěč nudil, také upravoval délku.³ Vypravěči si pohádkami předávali životní empirii, moudrosti, vyslovovali své touhy, představy a přání. Vytvářeli fantastické příběhy, ve kterých existovala víra v dobro, spravedlnost a pravdu. V boji dobra se zlem měla vždy navrch láska a dobro vítězilo. Tyto pohádky byly vzorovým příběhem o lidských vlastnostech a byly vyprávěny, když šly děti spát.

Vývoj pohádek prodělal nemálo změn. Vyvíjely se po staletí. Určitou podobu pohádky zaznamenali už kolem 13. století před naším letopočtem v Egyptě. Také jedna z nejznámějších pohádek vůbec, Popelka, má své místo v historii. Její první podoba vznikla zhruba před třemi tisíci lety.

Od konce 18. století pohádky zapisovali sběratelé, kteří poznali jejich hodnotu. Před dávnými staletími se ale pohádky tradovaly ústně z generace na generaci. Kdysi se pohádky šířily také díky potulným pohádkářům, které ještě dnes můžeme potkat v Orientě. U nás se pohádky brzy staly součástí rodinného života a většinou měli to štěstí vyprávět pohádky hlavně starší lidé.

Ke kořenům pohádek musíme ovšem ještě dál, až do předkřesťanské doby, kdy pohádky šířili bardové neboli potulní zpěváci, kteří chodili z místa na místo a pohádky tak rozšiřovali. Když zavítali do nějaké vesnice, hned se všichni obyvatelé sešli, aby slyšeli novinky.

³ RICHTER, Luděk. *Pohádka-- --a divadlo*. Vyd. 1. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, s. 94. ISBN 80-902 9752-8.

Pohádkami se ale nezabývali jen spisovatelé, nýbrž i filosofové. V antice napsal filosof Apuleius dílo *Amor a Psyché*, jež obsahuje pozoruhodné typologické shody se známou pohádkou *Kráska a zvíře*.⁴

Před zhruba 200 lety se začali objevovat první nadšenci, kteří začali pohádkové příběhy zapisovat podle sebe. Koncem 17. století vznikl první oficiální svazek pohádkových příběhů určený výhradně dětem. Autorem se stal finančník Charles Perrault, který pod jménem svého syna vydal roku 1697 *Příběhy a pohádky ze starých časů s ponaučením*, též známé pod názvem *Pohádky matky Husy*.⁵

Pohádky se zkrátka vždy odvíjely od dané doby a témat s dobou spojených. Tudíž jsme v pohádkách mohli nejprve vídat lovce nebo zemědělce, ve středověku už se v pohádkách začali objevovat nám známí rytíři, princové a princezny v nedobytných pevnostech. Dnes, v moderních pohádkách, už vidáme například oživlé hračky, mluvící auta, atd.⁶

⁴ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989, s. 232. ISBN 80-902-9752-8.

⁵ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Brněnské impulzy v literatuře pro děti: z dějin světové literatury pro děti a mládež*. 1. vyd. Slavkov u Brna: BM Typo, 2007, s. 67. Ladění (BM Typo). ISBN 978-809-0370-746.

⁶ RICHTER, Luděk a ŠUBRTOVÁ. *Pohádka-- --a divadlo: literární adaptace lidových pohádek*. Vyd. 1. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, s. 94. ISBN 80-902-9752-8.

1.1. Vznik a vývoj prózy pro děti a mládež

Literatura pro děti a mládež zahrnuje jak tvorbu, která byla záměrně tvořena pro ně, tak tvorbu, kterou děti přijaly jako svou četbu. Až do konce 18. století se na dítě pohlíželo jako na zmenšeninu dospělého.

Za první intencionální dílo, tedy dílo určené speciálně dětem, je považována obrázková encyklopedie Jana Amose Komenského *Orbis Sensualium Pictus*. Dříve byly považovány za hlavní četbu hlavně didaktické texty. Pohádkové vyprávění sepsal až klasicistní vzdělanec Charles Perrault v knize *Pohádky matky husy*, jež se staly základem pro mnohé adaptace pro děti.

Podle Jany Čenkové se začíná četba pro děti a mládež objevovat již v dobách Marie Terezie a Josefa II., kteří se zasloužili o zavedení povinné školní docházky, kde je samozřejmě vyžadována četba. Odtud tedy víme, že mezi první knihy, které děti četly, patří také čítanky.⁷

Vznik prózy pro děti jako takové byl provázen mnoha úskalími. Literární tvorba pro děti představovala vcelku uzavřenou a izolovanou oblast nejen na jejím začátku. Často vzpomínáme na svá mladá léta a pátráme v paměti, jaká díla naše dětství ovlivnila. Poté máme sklon k tomu řadit do počátků prózy pro děti taková díla, která nebyla prvotně určena dětskému čtenáři. Jmenujme například Daniela Defoa a jeho *Robinsona Crusoe*. Mluvíme-li ale o literatuře určené primárně dětem, tedy o literatuře intencionální, tedy záměrné, tak s takovými díly, jako je *Robinson Crusoe*, nepochodíme. Až se slovem INTENCIONÁLNÍ začínáme chápat vznik a vývoj literatury pro děti a mládež. Ten byl ovlivňován určitými zásadními společenskými přeměnami a společenskými potřebami. Z tohoto hlediska na vývoj působily především dva faktory, zanikání lidové slovesnosti a rozmach základní školní docházky.⁸

⁷ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 11. ISBN 80-736-7095-X.

⁸ CHALOUPKA, Otakar. *Próza pro děti a mládež: její otázky, působení a perspektivy*. Praha: Albatros, 1989, s. 11-13.

Nejprve se zaměříme na lidovou slovesnost. Lidová slovesnost se u nás zhruba od poloviny 19. století stávala hlavně záležitostí folkloristů. Ti ji sbírali a zapisovali. Tím ji vlastně zachraňovali. Naší lidovou slovesnost sbírali především K. J. Erben a B. Němcová, díky nimž se v mnoha směrech lidová slovesnost stala záchranou dětské četby.

Druhým faktorem byl rozmach základních škol, a tedy i větší počet dětí, které byly schopny číst, a kterým tedy bylo nutné zajistit vhodnou literaturu. V tehdejší době bylo žádoucí, aby se dítě naučilo poslušnosti, slušnému chování, víře v boha, úctě k majetku, píli a kázni. Na tomto základě vznikaly knihy, jejichž cílem bylo dětského čtenáře ovlivňovat. Nešlo tu o rozvoj dítěte, ale o to, aby dítě chápalo daná pravidla. Po sociální stránce byla tedy intencionální dětská literatura určena dříve chudým, protože děti z bohatších vrstev se ve školách dostávaly k vybraným dílům ze světové a klasické literatury pro dospělé. Dětská literatura byla brána jako „mravně výchovná“ a lidová četba nebyla považována za literaturu opravdovou. Nebyla tedy určena jen pro chudé, ale i ona sama byla námětově i umělecky chudá.

Tady se dostáváme k dalším pramenům, které na děti působily a nebyly intencionální, ale v mnoha ohledech byly pro děti daleko důležitější. Mluvíme především o lidové slovesnosti, jež už v této době nebyla předávána pouze slovem, ale už byla zaznamenávána psaným slovem v podobě sbírek. Ačkoli tedy nebyla považována za vhodnou pro děti a mládež, vyrůstala ze života lidu a vyjadřovala zkušenosti, city i myšlenky lidu. A přesně z takového vyprávění může dětský čtenář získat základy tzv. národní lidové filosofie. To je vlastně jedna z významných výchovných hodnot lidové slovesnosti. Dále v ní nacházíme znaky, které jsou přínosné pro dětskou literaturu vůbec. Je to zřetelné a jednoduché rozvíjení děje, přehledné kompozice a jasný charakter postav.

Největší zásluhu na sbírání lidové slovesnosti u nás mají Karel Jaromír Erben a Božena Němcová. Ti u nás položili základ sbírkám lidové slovesnosti.

Lidová slovesnost znamenala zdravý a mocný pramen dětské literatury, jak říká Bohumil Říha.⁹

Literatura pro děti a mládež a její dělení vychází z dětského věku. Proto každá pohádka a každé ponaučení je popsáno tak, aby bylo pochopitelné pro dítě určitého věku. Stanovení těchto hranic ale nemůže být pevné, protože každý čtenář je jiný a čtenářský věk nemusí vždy odpovídat tomu fyzickému.

⁹ CHALOUPKA, Otakar. *Próza pro děti a mládež: její otázky, působení a perspektivy*. Praha: Albatros, 1989, s. 15.

1.2. Historie vzniku pohádky

Lidé, kteří si v dávných dobách neuměli vysvětlit různé přírodní jevy a zákony, si museli vytvářet různé představy, jež byly v souladu s jejich myšlením či znalostmi. Tyto představy pomáhaly člověku lépe porozumět okolnímu světu a jevům kolem něj. Díky těmto představám lidé věděli, co je dobré a co zlé, jak se morálně zachovat, a jednoznačně určovaly, kdo je poškozený a jak je mu třeba pomoci. V minulosti byly tedy pohádky určovány dospělým a ne dětem.¹⁰

Ve středověké době byly hlavním materiálem k četbě biblické příběhy, legendy a mýty starého Řecka. V 17. a 18. století se rytířské příběhy a bajky staly skutečnou zábavnou četbou. Nicméně jedinou tištěnou četbou pro děti byly v té době čítanky a slabikáře, které ale v této době obsahovaly hodně pouček a ponaučení. Ve druhé polovině 18. století se četba pro děti stává zajímavější díky příběhům známých literátů. Jmenujme například *Robinsona Crusoe* či *Gulliverova dobrodružství*.¹¹

Napříč staletími vypravěči pohádkové příběhy zestručňovali, nebo k nim naopak něco přidali. Některé příběhy dokonce pomíchali. Pohádky tak vypravěči pozměňovali podle toho, co jim přišlo důležité, co považovali za zajímavé pro své posluchače.¹² Nejvíce příběhů vyprávěli ti, kteří putovali křížem krážem a zažívali ve světě spoustu veselých, ale i smutných historek. Patří mezi ně například potulní zpěváci, tovaryši, kramáři, kořenářky... Tito lidé mohli alespoň trochu přiblížit domorodcům, jak se žije ve velkých městech a v jiných krajích. Pohádky získaly svou ustálenou formu až poté, co se přestaly tradovat pouze ústně, ale byly zapsány a staly se tak neměnnými.¹³

¹⁰ MOLICKA, Maria. *Příběhy, které léčí*. Vyd. 1. Překlad Ludmila Pušová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 8. ISBN 978-807-3672-034.

¹¹ GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. 1. vyd. Praha: Státní nakl. Dětské knihy, 1960, s.24.

¹² BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Vyd. 1. Překlad Lucie Lucká. Praha: Lidové noviny, 2000, s. 335. Edice 21, sv. 14. ISBN 80-710-6290-1.

¹³ ČERVENKA, Jan. *O pohádkách*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1991.

1.3. Etymologie slova pohádka

Báchorka je považována za prozaický žánr lidové slovesnosti, jehož vyprávění udává objektivní realitu jako nadpřirozenou s naivní samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné. Přes svoji fiktivnost tak zpravidla postihuje některé základní lidské touhy, etické normy a obecné životní pravdy. Na rozdíl od pověsti se pohádka netýká žádné konkrétní historické události, takže čas, místo děje, charakter a sociální prostředí se v pohádce určují jen rámcově. Pohádkový styl je omezen na okruh standardizovaných prostředků, umožňujících plynulost vypravěčské improvizace a plnicích často původně symbolicko-magické funkce. Tento staročeský pojem má své kořeny v ruském výrazu „bachorit“, což znamená prášit.¹⁴

Slovo pohádka znamenalo staročesky spor, hádanku či záhadu. „Samotné slovo pohádka pochází z polského „gadati“ – mluvit. Poté vznikly slova „gadka, gadanina“ – hádanka a s předponou „pogadka“.“¹⁵ Josef Jungmann ve svém *Slovníku česko-německém* udává, že slovo pochází z polského slova „gadać“ (mluviti, vyprávěti, tlachati), které pochází z praslovanštiny a je příbuzné se staroindickým „gádati“ (mluví). Koncem 18. století se objevilo slovo pohádka i s jeho nynějším významem. V sedmdesátých letech 19. století se pojem pohádka ustálil.

Slovo pohádka tedy znamenalo:

1) ve staročeštině:

- spor, hádanku, záhadu (patřilo ke slovu hádati),
- rozmluvu,

2) v novočeštině:

- báchoru, smyšlenku.

¹⁴ PETERKA, Josef. *Slovník literární teorie*. Praha. Český spisovatel, 1977, s. 285.

¹⁵ MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Fotoreprint 3. vyd. z roku 1971. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s 467. ISBN 80-710-6242-1.

1.4. Žánrová charakteristika pohádky

Předtím, než začnu popisovat žánrovou charakteristiku pohádky, zaměřím se na zdroje žánrů literatury pro děti a mládež jako takové. Tato literatura získává inspiraci ze tří zdrojů, které souvisejí s jejím počátkem. Jsou to žánry, jež jsou určeny přímo pro dětského čtenáře, próza s dětským hrdinou, autorská pohádka pro mladší děti a obrázkové knihy. Poté žánry, které literatura pro děti a mládež převzala ze starověké a folklorní literatury. Nakonec jsou to univerzální žánry literatury pro děti a mládež a literatura pro dospělé. Takový vznik byl dán zavedením všeobecné školní docházky, která vedla ke zvyšování čtenářské gramotnosti.

Jestliže chceme popisovat žánrovou charakteristiku pohádky, nemůžeme čekat jednotnou slovníkovou definici. Téměř každý zdroj přikládá důležitost jiným prvkům v pohádce, a tudíž se charakteristika odlišuje. Žádnou z definic nemůžeme určit jako ideální, jelikož každý zdroj vybírá jen nějaké vlastnosti pohádky. Fantastičnost je jedna z vlastností, na které se zdroje shodují.

Pohádky můžeme rozdělit na:

1) Kouzelné

neboli pohádky v tzv. „vlastním slova smyslu“.¹⁶

Těchto pohádek je nejvíce. Jejich hlavním rysem je fantastičnost, ukázka dobrých a špatných lidských vlastností. Snadno se orientujeme v lidských vztazích. Mají dynamický děj, který směřuje většinou k odměně, ale někdy i odplatě. Jejich osnovou je vždy vítězství dobra nad zlem, slabšího nad silnějším.

2) Zvířecí

Hlavní roli zvířecích pohádek, jak už napovídá název, ztvárňují zvířata, která v těchto pohádkách mají duši, jednají, cítí a myslí jako lidé, ztvárňují většinou abstraktní lidské vlastnosti. Proto tento typ pohádky

¹⁶ PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 1. Překlad Miroslav Červenka, Marcela Pittermannová, Hana Šmahelová. Jinočany: H, 1999, s. 11. ISBN 80-860-2216-1.

často působí alegoricky nebo mravoučně, v čemž si je podobný s bajkou.

3) Legendární

Tento typ pohádky líčí život světců, vykresluje biblické postavy. Též líčí posmrtné putování duší do nebe.

4) Novelistické

Tyto pohádky též můžeme nazvat realistické. Snaží se potlačit fantastičnost na minimum. Hlavní postavou je prostý člověk z lidu. Novelistické pohádky mají sociální náplň.¹⁷ Vznikla v době, kdy se rozpadal feudalismus a názory lidí, které byly dřív spíše založené na mýtech, se začínaly postupně měnit kvůli vlivu nových zkušeností. Tato pohádka je určena spíše starším dětem.

S ohledem na celou řadu možných typů a konkrétních autorských postupů není jednoduché přesně vymežit typologii pohádek.

Na základě podstatných typologických shod v přístupu k pohádkové látce rozlišuje Hana Šmahelová pohádky na tři základní skupiny:

- 1) klasická adaptace,
- 2) autorská adaptace,
- 3) autorská pohádka.

Toto rozdělení nelze podle autorky chápat jako normativní kategorie, nýbrž pouze jako nositele zásadních odlišností mezi uplatňovanými metodami v pohádkové tvorbě.

¹⁷ VLAŠÍN, Štěpán. Slovník literární teorie. Československý spisovatel. Praha. 1984, s. 285.

Klasická adaptace

Karel Čapek napsal: „*Pohádka totiž není původně literatura, pohádka je povídání. Pravá lidová pohádka nevzniká tím, že ji národopisný sběratel zaznamená, nýbrž tím, že ji babička povídá dětem. Skutečná pohádka, pohádka ve své pravé funkci je povídání v kruhu posluchačů. Rodí se z potřeby vypravovat a rozkoše naslouchat.*“¹⁸

Lidová pohádka je žánr lidové slovesnosti. Je to nejstarší forma ústní slovesnosti, která se dříve obracela zpravidla k dospělým divákům a posluchačům.

Autor se zde snaží lidovou pohádku změnit na literární text. Snaží se uchovat základní rysy původního ústního podání pohádky. Především se autor snaží v co největší míře uchovat znaky folklorní poetiky.

Hlavním průkopníkem této úpravy je Karel Jaromír Erben. Jeho úpravy mají charakteristické ideové a syžetové schéma, které se stalo nositelem představy o klasické lidové pohádce.

Autorská adaptace

Autor do lidové pohádky vnáší prvky vlastní interpretace tématu, tím do ní značným způsobem zasahuje, ale snaží se zachovat i její charakteristické znaky. Autorskou adaptaci můžeme označit jako volnější převyprávění lidové pohádky. Hlavní představitelkou je Božena Němcová.

Autorská pohádka

Druh pohádky, který je záměrně psaný pro děti. Každá pohádka má svého autora. V těchto pohádkách se často vyskytují i nepohádkoví hrdinové. Nevychází z folklóru, jak je tomu u klasické adaptace.

Volně zpracovává jen pohádkové téma, nejprve tradiční, později i nové náměty a postupy. Autorskou pohádku vnímáme hlavně jako žánr

¹⁸ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 100.

specializovaný na dětského čtenáře. Je osobnější, tematizuje například osobu vypravěče i adresáta, zvýrazňuje individuální styl autora, obsahuje autobiografické prvky. Obvykle uplatňuje složitější stavbu, která se podobá povídce. „*Volí častěji polohu demytizující a žertovnou. Jazyková hravost v některých případech dokonce potlačuje dějovou složku.*“¹⁹

Věra Vařejková pojmenovává podobnou klasifikaci pohádek, která zachycuje proces zařazení pohádky do literatury. Podle ní pohádky dělíme na:

1) Folklorní

Traduje se ústně, je realizována v jedinečných vypravěčských aktech. Po písemném zaznamenání se stává výchozím textem literárního zpracování.

2) Literární

Jedná se o literární adaptaci zaznamenaných folklorních textů. Klasickou adaptací rozumíme vytvoření tzv. optimálního variantu. Autorská adaptace se týká individuálních představ těch, kteří je realizují. U nás třeba Božena Němcová.

3) Autorské

Text tematicky původní, literární, s velmi různou mírou návaznosti na žánrově relevantní znaky prvních dvou.²⁰

¹⁹ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele: 1919-1931*. Praha: Univerzita Karlova, 2001, s. 287. ISBN 80-729-0045-5.

²⁰ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka: 1919-1931*. Brno: Cerm, 1998, s. 5. Item, LZ 48. ISBN 80-720-4092-8.

1.5. Funkce pohádek

„Dětství je to, co dávno kdysi bývalo a dnes ze sna visí jak provázek a zbytek pout, jež lze i nelze rozetnout. Třeba nám život jinak káže, kdo moudrý je, ten nerozváže motouzek, co nás s dětstvím spíná a krásná pouta neroztíná.“²¹

V období předškolního věku dítěte se často může stávat, že mezi dospělými a těmi nejmenšími mohou vznikat situace vzájemného nepochopení. Právě proto je tady pohádka, po které můžeme vždy sáhnout a pomocí ní dítěti vysvětlit to, čemu nerozumí, takovým způsobem, který pro ně bude přijatelnější. Hlavní funkcí pohádky je tedy vnést smysl a řád do světa, jemuž v předškolním věku nemůže úplně porozumět. Pohádka má za úkol vysvětlit dítěti každodenní situace formou přijatelnější jeho věku. Pohádkové příběhy jsou strukturovány tak, aby jim malí recipienti byli schopni porozumět.

Charaktery hrdinů jsou v pohádkových příbězích popsány ve shodě s dětským myšlením, což znamená, že příběh svým dějem a činy hrdinů dítěti naznačuje očekávané procesy a pomáhá tím osvojování určitých vnitřních i vnějších reakcí.

Funkce pohádek podle Richtera:

- a. Poznání hodnot.
- b. Mravní výchova a naplnění.
- c. Zábavnost.
- d. Vytváření a upevňování ideálů.
- e. Citové prožívání.
- f. Rozvoj jazyka.
- g. Psychoterapeutická funkce.
- h. Metaforické vyjadřování.
- i. Rozvoj myšlení, inteligence, poznávacích schopností.
- j. Sociální cítění.
- k. Rozvoj fantazie a představivosti.
- l. Estetický prožitek.²²

²¹

SKÁCEL, Jan. *Kdo pije potmě víno*. V Brně: Blok, 1988.

²²

RICHTER, Luděk. *Pohádka-- --a divadlo*. Vyd. 1. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, s. 94.

Také sny můžeme s dávkou nadsázky přirovnat k pohádkám, protože stejně jako sny, tak i pohádky rozvíjí a uvolňují lidskou fantazii.

Jakob Streit ve své knize *Proč děti potřebují pohádky* říká, že venkovské děti mají zdravé přírodní obrazy, ze kterých čerpají svou fantazii. Městské děti jsou na tom podle něj hůře z toho hlediska, že městský svět je ztechnizován, ale přesto i v těchto městských dětech dřímá fantazie, která vytváří vnitřní obrazný život. Za všechno mohou vděčit kvalitním pohádkám, protože právě pohádky oživují duševní svět fantazie dětí hlavně ve věku mezi čtvrtým a osmým rokem i v případě, že jejich okolí jim neposkytuje dostatek impulzů k rozvoji.²³

Poslouchání pohádek působí na náš vnitřní citový život. Bez nich by dětské duše citově strádaly. Mluvíme-li o vyprávění pohádek, nemáme na mysli puštění pohádky na rádiu, nýbrž živé vyprávění dospělé osoby, její grimasy, neumělý styl přednesu, pohledy, které vysílá k dítěti.

1.6. Boj o pohádku

Jak již bylo zmíněno, pohádky nebyly původně adresovány dětem, nýbrž dospělým. Ke změně dochází až v 19. století, kdy začíná být pohádka určována hlavně dětem. To ovšem vůbec neznamenalo změnu z hlediska charakteristiky a způsobu zpracování pohádek. Ve skutečnosti to znamenalo, že v pohádkách se stále objevovaly prvky a motivy, které souvisely spíše s věkem dospělého než dítěte. V pohádkách se objevovaly rysy lascivnosti, projevy deformace lidského chování, příběhy byly mnohdy i drastické. Tyto znaky jen stěží mohly vést k výchovným účelům. Ale díky tomu, že všechny tyto prvky se staly nedílnou součástí folklorního dědictví, nikdy nebylo možné pomyslet na celkovou eliminaci těchto zmíněných prvků. Vzhledem k tomuto se začaly v různých časových vlnách objevovat ostré útoky proti klasické pohádce.

Za první brojení proti klasické pohádce považujeme militantní vystoupení Jaroslava Petrboka v časopise *Úhor* roku 1913. Petrbok využil situace, kdy byly reeditovány pohádky K. J. Erbena. Ve své recenzi vystoupil proti pohádce jako žánru. Ptá se, zdali nejsou pohádky určitou kulturní zbytečností. „*Je vůbec třeba, aby naše moderní dítě četlo takové odporné věci, jako je lidožroutství, sekání hlav, popravování atd., atd.? Tyto složky pracují s nejnižším estetickým pojmem: úděsné! ... Či jsme na tom tak zle, že nemáme pro děti nic lepšího, tj. objektivního ve smyslu XX. století?*“²⁴

Je nutno podotknout, že na tento názor se objevilo mnoho negativních ohlasů. Následná diskuse prokázala, že některé výroky očerňující klasickou pohádku a žánr jako takový jsou nespravedlivé a zavádějící. Existuje celá řada výroků, které dokazují, že pohádka je jedinečná, co se týče výchovného procesu, který utváří dětskou psychiku. V těchto výrociích se prokazuje snaha ukázat na to, že adaptované či autorské pohádky svou myšlenku nesou v duchu spravedlnosti, odvahy, vytrvalosti, potrestání zla a odměny dobra, přičemž literární žánr s takovými hodnotami není možné zavrhnout. „*Pohádka je jednou*

*ze složek, z nichž stavíme budovu kultury u dětí. Ale jen dobrá pohádka. Kvůli několika špatným není možno zakazovat všechny, i ty dobré.*²⁵

Petrbok ovšem ve svých názorech nepolevil, ba naopak. Svůj útok proti pohádce umocnil tím, že ji nazval „*rafinovaným kulturním jedem, jehož prostřednictvím si dítě zvyká na to, že pravda je lží.*“²⁶

Proti kouzelným příběhům se stavěli už obrozenci z toho důvodu, že lidé v pohádkách nespatořovali fiktivní děj, nýbrž reálný. Právě fantastičnost, kterou lidé nespatořovali jako fiktivní, nýbrž jako reálnou, vedla k této rozepři. Dalším důvodem byla také nejspíš krutost a hrůzostrašnost některých pohádek. Podle Jana Červenky bylo Petrbovo stanovisko v podstatě pokrokové a kladné. Názor, který Červenka vyslovil, byl prohlášen za vulgarizátorský. Zcela mu unikl základní princip, na němž si pohádka zakládá, její snivost. „*Domnívám se, že mezi nejdůležitější zjištění o výchově pohádkou patří podmínka, aby v životě dětí nic nevedlo k víře v nadpřirozené. Žije-li dítě v rodině, kde jsou samozřejmostí pověry a náboženské předsudky, je možnost negativních vlivů pohádkové fantastiky větší, a to zvláště v těch případech, kdy dítě bude mít vrozené dispozice a sklony k fantastičnosti.*“²⁷

Mezi Petrbovým a Červenkovým názorem tedy není příliš výrazný rozdíl, jelikož v roce 1913 vadila ideologům pohádka stejně jako za totality v roce 1960, kdy Červenka napsal svoji stať.

Další z útoků, který je podobný tomu prvnímu, se vztahuje k roku 1929 a souvisí s anketou, kterou začal otiskovat časopis *Úhor*. Novou vlnu bojů o pohádku začal Bertý Ženatý, který zveřejnil článek psaný formou dopisu v *Lidových novinách*, ve kterém mimo jiné píše: „*Lidé budou vynalézat pohádky, v nichž je hrubost, msta, vražda, špatná vůle, podezřívání, budou si vypravovat, že rodiče zavedli děti do lesa a pak jim utekli. A zároveň si lidé přilepí na konci pohádky šťastné zakončení a myslí, že po škodě, nadělané*

²⁵ Úhor, roč. 1913, s. 51.

²⁶ VYHLÍDAL, Zdeněk. *Klasická pohádka a skutečnost*. Matice cyrilometodějská s. r. o. Olomouc, 2004, s.180.

²⁷ ČERVENKA, Jan. *O pohádkách*. SNDK. Praha, 1960, s. 296.

řadou nepěkností, se vše správi nelogickým koncem.“²⁸Pohádka byla tedy opět vystavena nenávisti a nepochopení. Bylo opět poukazováno na její pokleslé motivy.

Na počátku třicátých let se začalo pohádce tzv. blýskat na lepší časy. Začalo se na ní pohlížet z jiného úhlu. V anketách se objevovaly odpovědi vesměs kladné a stejného typu, tedy takové, že ačkoli lidé v dětském věku slyšeli o nespočtu duchů, strašidel, čertů, atp., neznamenal to, že věřili v existenci těchto pohádkových bytostí, a ani to v nich nezanechalo negativní pocity, kterých by se v dospělosti nezbavili.

Do popředí se začíná dostávat spíše autorské zpracování pohádky, a jelikož byl trh brzy přesycen tímto žánrem, bylo třeba rozlišit mezi skutečným uměleckým textem a tzv. brakem.

Do třetice se stává iniciátorem brojení proti pohádkám Jaroslav Frey. V roce 1941 vydal knihu s názvem *Boj o pohádku*, v níž vyjádřil nesouhlas s pohádkou jako četbou pro děti a mládež. Tvrdil, že pohádky nejsou vhodné pro děti do osmi let. Na toto období pro ně doporučoval pouze rýmovačky. Snažil se poukázat na škodlivost pohádky použitím tzv. psychických metod. Na to mu stačily pouze dva literární soubory, a to Erbenovy *České pohádky* a *Národní báchorky a pověsti* Boženy Němcové. Motivy kritiky se vesměs opakují. Frey opět poukazuje na rysy sadismu, násilí, zloby, dokonce i kanibalismu. Opírá se o to, že pohádky byly dříve určovány dospělým, tím se podle něj ukotvil jejich charakter. V pohádce hledá zásadně negativní vlastnosti. Tvrdí, že pohádka svým vlivem míří proti výchově, kterou dítě podstupuje doma i ve škole. Frey tedy soudí, že „*pro odmítnutí pohádek jako dětské četby stačí, že v nich nenalézám mravních podnětů a že neobsahují reálných poznatků.*“²⁹

S posledním bojem proti pohádce se setkáváme kolem 1948, kdy se do čela tohoto brojení opět postavil Jaroslav Frey. Pohádce se vytýkalo hlavně to,

²⁸ Úhor. Roč. 1929, s. 50.

²⁹ FREY, Jaroslav. *Boj o pohádku*, s. 84.

že není realistická, neposkytuje dětem opravdové poznatky, navíc jim umožňuje útek od reality do světa snů a tím je nepřipravuje na skutečný život.

Tato argumentace se udržela ještě po únoru 1948. V rozhlasu v té době lidé slychávali pohádky upravené, s ideovým charakterem, které pozbývaly původní smysl.

V závěru si shrňme hlavní důvody pro nebo proti pohádkám. Zásadním argumentem pro zachování pohádky byla bezesporu obava z toho, že zanikne národní folklor. Dalším důvodem, proč pohádky zachovat jako živou součást kulturního dědictví, je to, že pohádka vychovává dítě k lidskosti.

Odpůrci pohádek odsuzovali obvyklé motivy pohádek jako sociální typologii v rozvržení dobra a zla: dobří jsou většinou chudí lidé, proti kterým stojí bohatá šlechta. Dále to byly šťastné konce, které mohly vést dítě k závěru, že ať udělá cokoli, vše vždy skončí dobře. Největším problémem odpůrců byla ale hrůzostrašnost klasických pohádek.

1.7. Význam pohádky ve výchovném procesu

*„Jako anděl strážný doprovázejí pohádky člověka, když vyjde z domova do života. Pohádky podporují čisté myšlenky dětského světového názoru jednak tím, že jsou rozšířené, jednak svým vnitřním určením; jsou bezprostředně výživné jako mléko, jsou jemné a milé, sladké a sytící jako med a nepodléhají světské tíži.“*³⁰

Dětství a pohádky k sobě neodmyslitelně patří. Na celém světě jsou pohádky dětem vyprávěny už v tom období rozvoje dítěte, kdy není schopno ještě samo číst. Pohádka totiž patří mezi první díla, se kterými se dítě setkává, vnímá je a může jim rozumět. Dětský posluchač se tak připravuje na vnímání složitějších uměleckých děl.

Pohádky patří mezi kulturní dědictví každé země. Velké množství z nich vznikalo už od pradávna. Objevují se v nich názory na různé životní hodnoty, láska a nenávisť, přání a smysl pro spravedlnost.³¹ Lidé si příběhy předávali z generace na generaci, takže je jasné, že prakticky každý interpret k již vymyšlenému příběhu přidal něco svého nebo něco odebral. V každé době se dětem vyprávěly a vypráví příběhy, které nikdy neexistovaly. O pohádce by se dalo říci, že je nesmrtelným jevem, který přežívá jednotlivé generace, nestárne, neomrzí a všichni se k ní rádi vracejí. Nesmrtelnými se staly zvláště pohádky klasické, které prokázaly svou nadčasovost. Pohádky dokážou děti upoutat, nabízejí zábavu, ale i napětí, a probouzí v nich zvědavost a také samozřejmě fantazii. Všechny tyto znaky přispívají k rozvoji inteligence a k určitým psychickým funkcím, jako je představivost, verbální dovednosti či třeba nápodoba. Na druhou stranu ale pohádka neposkytuje jen zábavu, ale také dítě vzdělává, poučuje ho a v neposlední řadě rozvíjí jeho slovní zásobu a návyky ke čtení. Děti postupem času samy zjišťují a uvědomují si problémy a potíže, které se v pohádkách vyskytují, a přemýšlí o možnostech řešení nebo o možném dopadu různého řešení problémů.

³⁰ STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*. 1. vyd. V Praze: Baltazar, 1992, s. 79. ISBN 80-900-3074-2.

³¹ ČERVENKA, Jan. *O pohádkách*. SNDK. Praha, 1960, s. 5-8.

„Pohádky dětem předkládají jednotlivé významy různých životních problémů, které děti během svého růstu musí individuálně vyřešit, aby nezůstaly v zajetí infantilismu i v dospělosti. Tyto problémy a způsoby jejich vyřešení jsou dětem tlumočeny ve srozumitelných konkrétních obrazech a jasných symbolech.“³²

Vyprávění pohádkových příběhů má v našich životech nezastupitelné místo. Provází lidstvo od nepaměti. Jeho síla spočívá v rozvíjení fantazie a ve vyvolávání imaginativních obrazů, ale hlavně se zde střetává svět dětí a dospělých. Pohádka vychází vstříc dětskému myšlení a psychice. Vyprávění pohádek je jednou z možností, jak děti mohou pochopit svět dospělých jednodušší a pro ně pochopitelnější formou, která má určitý řád a smysl. Jejich děj je jednoduchý, mají přehlednou kompozici, charakteristika postav je jasná a hrdinové jsou po psychologické stránce nekomplikovaní. Dítě se díky tomu lehce orientuje v mezilidských vztazích. Dobro a zlo se dá od sebe snadno rozlišit. Zlo je potrestáno bezprostředně po činu, což dětem vyhovuje a vede k utváření správných souvislostí. *„Na umělecky ztvárněných modelových situacích probouzí pohádka v dětech cit pro pravdu a spravedlnost a soucit s trpícími.“³³* Děti nabývají první povědomí o morálních a estetických hodnotách.

„Právě proto, že dítě se vždycky při poslouchání pohádky postaví na stranu dobrých, odvážných a všech, komu je nespravedlivě ubližováno, spočívá tu náš hlavní úkol v tom, abychom probudili, vypěstovali a upevnili ve vnímavé dětské duši drahocennou schopnost prožívat něco s někým, trpět s někým a radovat se s někým, bez níž člověk není člověkem.“³⁴

Z toho důvodu, že pohádky píšou dospělí, ale čtou děti, je pohádka vlastně příležitostí ke komunikaci mezi dospělými a dětmi a způsobem, jak se mezi sebou dorozumět.³⁵

³² ČERNOUŠEK, Michal. www.pohadkyprodeti.cz/bylo-nebylo/citaty-o-pohadkach/

³³ STRNADOVÁ, K. BIČIŠŤOVÁ, E. VEBEROVÁ E. *Literární výchova v mateřské škole*. Naše vojsko. Praha, 1989.

³⁴ ČUKOVSKIJ, Kornej Ivanovič. *Od dvou do pěti*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 7. Knižnice teorie dětské literatury (Státní nakladatelství dětské knihy).

³⁵ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha: Albatros, 1982, s 79.

Nezastupitelnou funkcí pohádek je vnést smysl a řád do světa, jemuž děti nejsou schopny plně porozumět. Děje se to zejména proto, že dětské myšlení je naprosto odlišné od myšlení dospělých. A právě z toho důvodu pohádky svým vlídným vyprávěním odpovídají dětem na otázky takovou formou, kterou jsou schopny pochopit a přijmout. Zároveň je učí, jak se chovat ke své rodině a okolí, pomáhá jim chápat mezilidské vztahy a vyvolává v nich potřebu důvěry a lásky.

Ve výchově má pohádka své nezastupitelné místo. Ačkoli byla již mnohokrát napadena, jak se můžeme dočíst v kapitole *Boj o pohádku*, je nepopiratelné, že kvalitní pohádka má velký vliv na vývoj dítěte, ať už výchovný, či psychický. Pohádkový příběh neslouží jen k rozvoji čtenářství. Může sloužit i jako prostředek pro rozvoj jazyka, oživuje dětskou fantazii, jejich dosavadní zkušenosti a vědomosti. Zároveň se děti také učí rozpoznávat, co je v textu důležité a co ne. V pohádkách se objevují různé příkazy či zákazy, které jsou při jejich porušení náležitě potrestány. Naopak jejich dodržení je bohatě odměněno. Tento rys pohádek je vlastně dosti podobný tomu, co zažívá dítě. Také se musí vyrovnat s určitými příkazy či zákazy, samozřejmě to pro něj někdy není lehké, a tak chybuje, porušuje pravidla a pak je potrestáno. Z chyb se ovšem poučuje. Tudíž i tento rys pohádky působí výchovně.

Dalším důležitým rysem pohádky je ponaučení. Dětem totiž daleko lépe vysvětlíme situaci na příkladu, a lepší příklad než ten pohádkový, který poutá jejich pozornost, asi nenajdeme. Tím, že děti si časem pohádky pamatují, už samy vědí, co špatného se například stalo Smolíčkovi, když otevřel dveře jeskyňkám, tudíž když potom rodiče například dítěti řeknou, že je nebezpečné otevírat cizím lidem a podloží to právě tímhle příkladem, děti si to daleko rychleji uloží do paměti. Ponaučení je tedy další skvělý výchovný aspekt pohádek. Pohádka působí okamžitě, jakmile nad ní dítě začne uvažovat.

U pohádek je rozhodující věk dítěte, ale i poslechová vyspělost. Mladší děti mají rády kratší pohádky s jednoduchou zápletkou, mezi které řadíme například lidové *O poslušných kůzlátkách*, *O Budulínkovi*, *O koblížkovi* nebo

O perníkové chaloupce. Ale oblíbily si také moderní pohádky, jako jsou Ferda Mravenec, Pohádky z mechu a kapradí atd.

Starší děti už zajímají pohádky se závažnější problematikou, s hlubšími konflikty. Jsou to pohádky klasické nebo moderní, které už ukazují, že vydobýt dobro je obtížné, žádá si to úsilí, odvalu, ale i oběti.

„Nic na světě nenahradí živé vyprávění, nebo alespoň předčítání pohádek.“³⁶ U dětí, kterým předčítáme pohádky, můžeme snadno rozpoznat, jak na ně pohádka působí. Své emoce náležitě projevují. Tyto projevy u dětí nepotlačujeme. Návraty k již přečteným pohádkám jsou velice užitečné, jelikož tím dítě chápe další nové souvislosti, jeho představy jsou jasnější a obsah se stává známějším. Děti si tím zapamatují obsah, později i různé pasáže nebo přirovnání, která se jim líbí. Začínají si všimnout literární formy a podrobností.

Pohádky dětem ukazují různé životní problémy snesitelnou a pochopitelnou formou, ukazují jim hodnoty mezilidských vztahů, rozvíjejí představivost, inteligenci a kognitivní schopnosti dítěte. Vzhledem k tomu, že pohádky mají šťastný konec, podněcují k optimistickému vnímání světa, což je velice důležité pro duševní rozvoj dítěte. V pohádkách nastane téměř vždy nějaký problém, který je třeba vyřešit. Problémy provázejí jak dospělí, tak děti po celý jejich život. Proto je důležité, aby si děti již v útlém věku osvojily vhodný způsob, jak problémy řešit. A právě proto máme pohádky, které dětem ukazují vhodná řešení jejich problémů. Je to vlastně určitá průprava na to, jak se má dítě správně zachovat.

³⁶

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Albatros. Praha, 1990, s. 6.

PRAKTICKÁ ČÁST

ÚVOD

Pro praktickou část této bakalářské práce byl zvolen výzkum na základě získávání informací. V první části tohoto výzkumu je zvolena dotazníková metoda. První dotazník, určen pro rodiče dětí MŠ, obsahoval devět otázek, které se zabývaly především četbou a výchovným vlivem pohádky. Druhý dotazník, určený pro pedagogy MŠ, obsahoval sedm otázek týkajících se důležitosti pohádky v jejich mateřské škole. Ve druhé části se zabýváme interpretací pohádky. Tato část se týká vyhodnocení výsledků získaných ze spolupráce jak s dětmi z mateřské školy, tak s dětmi ze základní školy. Zabýváme se zde porozuměním dané pohádce, jejím vlivem na děti různého věku a případně tím, co jim pohádka dala a co jsou schopné si z ní odnést do života.

2. CÍL PRÁCE

- Kdo dětem nejčastěji předčítá pohádky.
- Jaké pohádky a pohádkové hrdiny děti preferují.
- Ovlivnění dítěte pohádkou.
- Jak pohádkám rozumí děti různých věkových kategorií.
- Pohádka – překonaný žánr, či nikoliv?

Cílem této části bakalářské práce bylo zjistit, zda je pohádka pro děti, rodiče a pedagogy již překonaným žánrem, či zda má ještě co nabídnout. Zabývali jsme se tedy tím, co si o pohádkách a jejich vlivu na dítě myslí především rodiče a učitelé, a to z toho důvodu, že jsme se zaměřili především na děti předškolního věku a na děti z prvního stupně základní školy. Pro tento účel jsme sestavili dva dotazníky, jeden zaměřený na rodiče dětí a druhý koncipovaný pro učitele.

V další části výzkumu jsme se zaměřili přímo na děti z mateřské školy. Naším cílem bylo zjistit, jak právě děti předškolního věku rozumějí interpretované pohádce, zda jsou schopné jasně rozeznávat dobro a zlo a jak na ně celkově pohádka působí. Tento výzkum jsme provedli pro srovnání i na základní škole, kde jsme předčítali pohádku ve družině, kam chodí žáci ve věku od šesti do deseti let. Cílem bylo poukázat na to, jak působí pohádka na děti předškolního a školního věku a zda je mezi tím, jak danou pohádku vnímají, vůbec nějaký rozdíl.

3. POPIS SLEDOVANÉHO VZORKU

Pro výzkum bakalářské práce jsme oslovili rodiče dětí z mateřské školy. Rodiny se samozřejmě lišily jak druhem zaměstnání, dosaženým vzděláním, sociálním prostředím, tak počtem dětí. Všechny rodiny nepocházejí ze stejného města, kde sídlí MŠ, někteří rodiče musí děti do školy dovážet. Všechny rodiny, kromě jedné, dotazník ochotně vyplnily.

Pro druhou část výzkumu byly osloveny přímo děti, a to jak ze základní, tak z mateřské školy. Vytvořili jsme tematický plán, který byl rozdělen do dvou hodin, a na základě tohoto plánu jsme s dětmi pracovali.

4. POSTUP PŘI SBĚRU DAT

Šetření probíhalo v mateřské škole v měsíci dubnu 2014. Hlavním tématem dotazníku byla problematika pohádek a zjištění oblíbenosti a názoru na ně a jejich vliv. Na začátku dotazníku bylo popsáno, jak ho vyplnit. Rodiče si dotazníky rozebrali a během týdne je vyplněné vrátili. Výsledky získané dotazníkovou metodou byly znázorněny graficky.

5. POUŽITÉ METODY

Pro první část výzkumu byla vybrána dotazníková metoda. Dotazník můžeme považovat za způsob psaného rozhovoru. Často se volí proto, že je časově méně náročný než rozhovor. Je složen z otázek, jejichž cílem je získat fakta a názory od dotazovaných. Měl by být krátký, jednoduchý a stručný, aby respondent neodradil hned na začátku. Dotazník je tedy jedním z nejběžnějších nástrojů pro sběr dat. Výsledná data můžeme mnohem jednodušeji zpracovávat.

Mezi výhody dotazníku můžeme řadit jednoduchost, jak pro dotazující, tak pro dotazované. Jedná se o jednu z nejméně dotěrných metod průzkumu.

V dotazníku můžeme použít tři základní typy otázek – otevřené, uzavřené nebo polouzavřené. V našich dotaznících jsme použili jak otázky otevřené, kde respondent musel odpověď vymyslet, tak uzavřenou, kde měl na výběr z několika možností.

6. VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

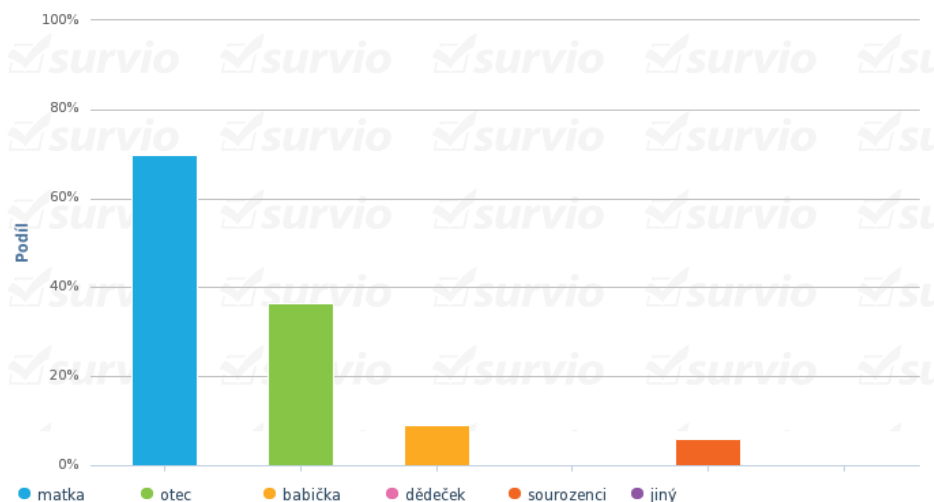
Za účelem průzkumu oblíbenosti pohádek byly vytvořeny dva typy dotazníků. První typ dotazníků vyplňovali rodiče dětí mateřské školy. Získané výsledky průzkumu byly vyhodnoceny z vyplněných dotazníků. Součástí dotazníků bylo zjistit, jaké pohádky mají děti předškolního věku rády, jakou formu pohádek mají nejraději, kdo jim pohádky předčítá, a poté otázky zacílené přímo na rodiče a na jejich názor o vlivu pohádky na dítě, dále pak na snahu bavit se s dítětem o věcech, kterým v pohádce nerozumějí. Předpoklad, že moderní technika má v životě dnešních dětí nezastupitelné místo, se potvrdil, nicméně výsledek nebyl nikterak zdrcující a prokázalo se, že vyprávěná či čtená pohádka má stále větší moc než televize či rádio.

6.1. Dotazníkové šetření – rodiče dětí v MŠ

Jednotlivé otázky dotazníků jsou vyhodnoceny jak graficky, tak slovně, kromě dvou otázek s otevřenými odpověďmi, ty jsou popsány pouze slovně.

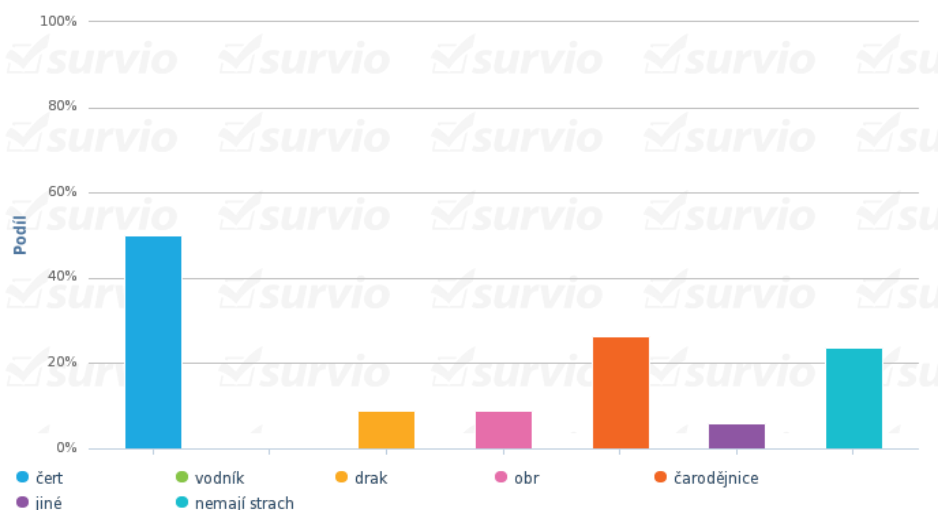
Dotazník vyplnilo 27 rodičů dětí mateřské školy. Z jednotlivých grafů lze říci, že rodiče na konkrétní otázku odpověděli takto:

1) Kdo u vás nejčastěji předčítá pohádky?

Čtením pohádek se zabavuje většinou celá rodina. Nejčastějšími vypravěči pohádek, jak můžeme vidět z grafu, jsou maminky. Z 27 dotazovaných tentokrát odpovědělo pouze 26 respondentů a z toho 19 uvedlo jako nejčastějšího předčítáče pohádek matku. Hned v závěsu je nejčastějším vypravěčem otec, toho uvedlo 8 respondentů. Zajímavostí je, že když byl v dotazníku uveden otec, bylo též často zaškrtnuto, že se děti nebojí žádných pohádkových postav, a také že děti, kterým nejčastěji pohádku vypráví otec, mají nejraději takovou pohádku, kterou si vypravěč vymyslí přímo na místě.

2) Postavy, ze kterých mají vaše děti strach

Na otázku ohledně postav, ze kterých mají děti strach, celkem odpovědělo 27 respondentů. Do výběru byly vybrány notoricky známé postavy z pohádek a domněnka, že nejméně oblíbenou pohádkovou postavou bude pro ty nejmenší čert, se potvrdila. Z 27 dotazovaných uvedlo 14, že jejich děti mají strach z čerta, 7 uvedlo, že neoblíbená je čarodějnice, a 6 respondentů uvedlo, že se jejich děti nebojí pohádkových postav. Pouze dva respondenti uvedli, že se jejich dítě bojí jiné než uvedené postavy, což bylo celkem překvapivé, protože jsme očekávali, že dnešní děti budou znát spíše modernější pohádky, kde se už klasické postavy jako čert, vodník či čarodějnice moc nevyskytují. Toto zjištění bylo tedy velice potěšující.

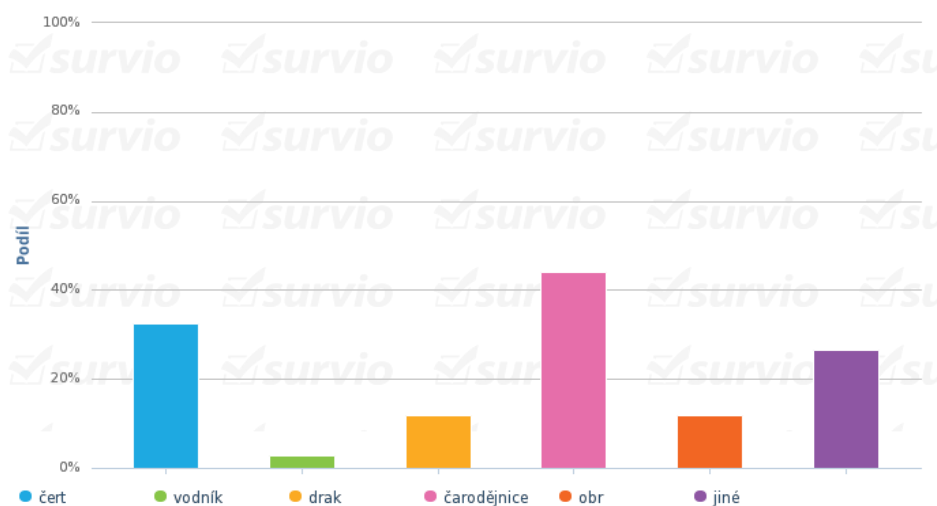
3) Oblíbená pohádka vašeho dítěte

U této otázky jsme ponechali otevřenou odpověď, abychom přesně viděli, jaké pohádky jsou populární mezi dnešními dětmi. Odpovědi byly samozřejmě velice rozmanité. Velice milé překvapení bylo, že respondenti často uváděli pohádky notoricky známé již z našeho dětství. Z 27 dotazovaných jich 7 uvedlo, že jejich děti mají více oblíbených pohádek, a že jsou různé. 2 respondenti uvedli pohádku *O Perníkové chaloupce*, 3 *O Krtečkovi* a 2 pohádku *Lokomotiva Tomáš*. Nebylo překvapením, že děti předškolního věku mají raději pohádky kreslené.

4) Oblíbená pohádková postava vašeho dítěte

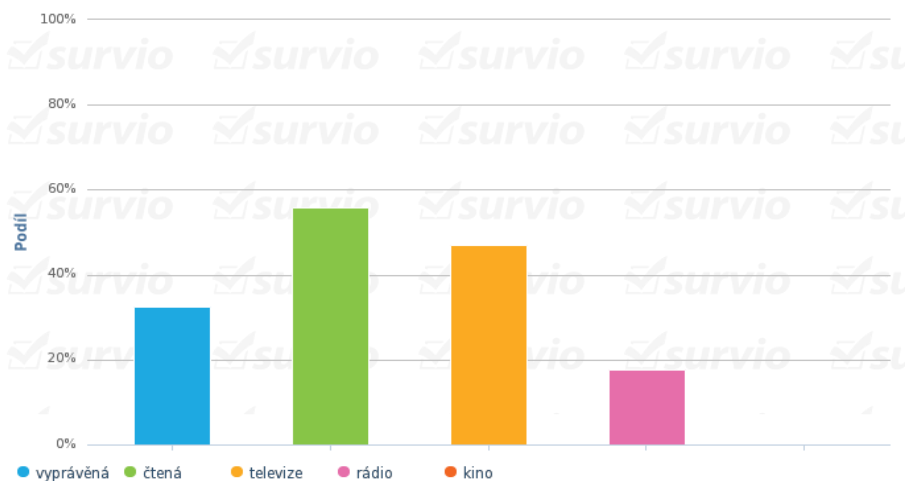
Stejně jako u předchozí otázky, i tady zůstala otevřená odpověď a opět nám byly sděleny velice rozmanité pohádkové postavy. Nejraději mají děti kreslené postavičky jako Mašinku Tomáše, Krtečka či Včelku Máju a mezi jednu z nejoblíbenějších pohádkových postav patří samozřejmě princezna.

5) Neoblíbená pohádková postava vašeho dítěte

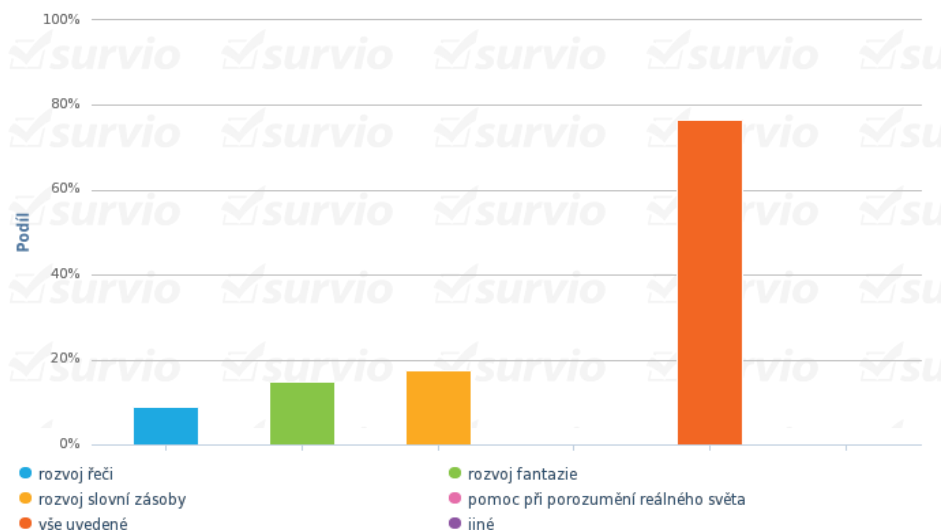
U této otázky se opakovaly většinou stejné pohádkové postavy jako ty, kterých se děti bojí, tedy čerti a čarodějnice. Nejméně oblíbená postava byla v našem výzkumu čarodějnice, kterou uvedlo 12 respondentů.

6) Jak nejraději vaše dítě poslouchá pohádky?

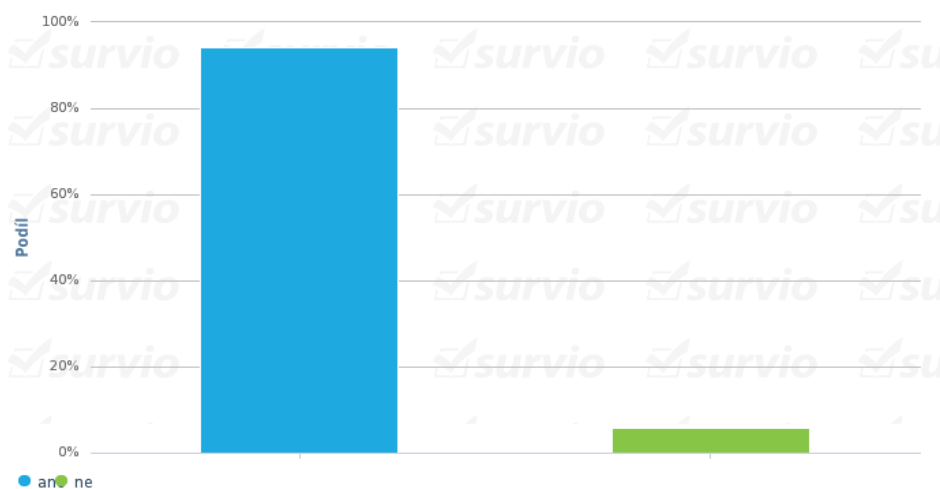
Tato otázka odhalila, že v dnešní době má pro rodiny nezastupitelné místo jako pomocník moderní technika. 14 respondentů uvedlo, že se jejich děti nejraději dívají na pohádku v televizi. 13 rodičů uvedlo, že dětem pohádky čtou, a 10, že děti mají nejraději pohádku smyšlenou.

7) Jaký vliv má podle vás pohádka na výchovu dítěte?

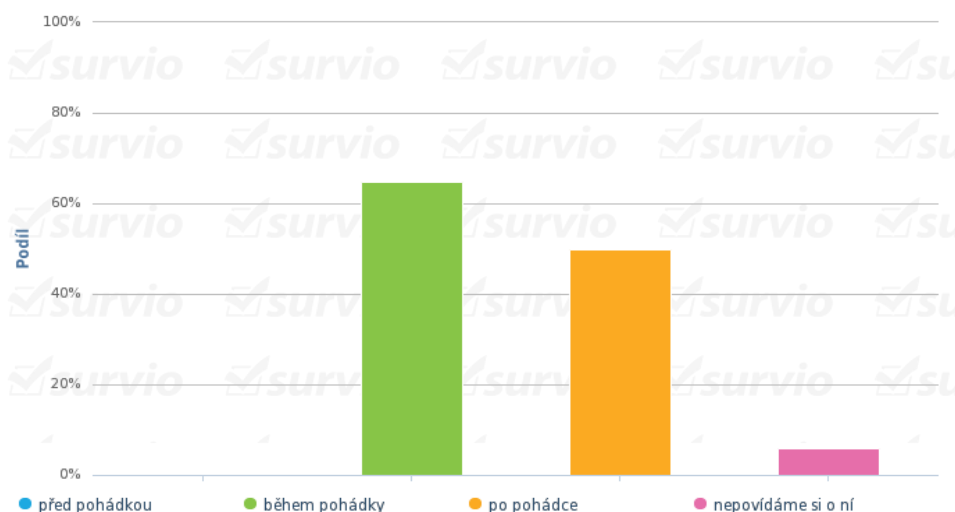
Tato otázka byla samozřejmě pouze pro rodiče, ti měli na výběr z námi zvolených možností. Dali jsme jim na výběr rozvoj řeči, fantazie, slovní zásoby, pomoc při porozumění reálného světa. Nejčastější volbou byla odpověď, že pohádka ovlivňuje jejich dítě ve všech zmíněných bodech. Tuto odpověď jsme také předpokládali. Nejčastější volbou hned po této odpovědi byl rozvoj slovní zásoby, který uvedlo 6 rodičů.

8) Snažíte se dětem vysvětlit to, čemu v pohádce nerozumějí?

Téměř všichni rodiče uvedli, že se dětem samozřejmě snaží osvětlit věci, kterým by v pohádce nemusely rozumět, a také jim odpovídají na otázky, které vznesou ohledně pohádky.

9) Povídáte si s dětmi o pohádce?

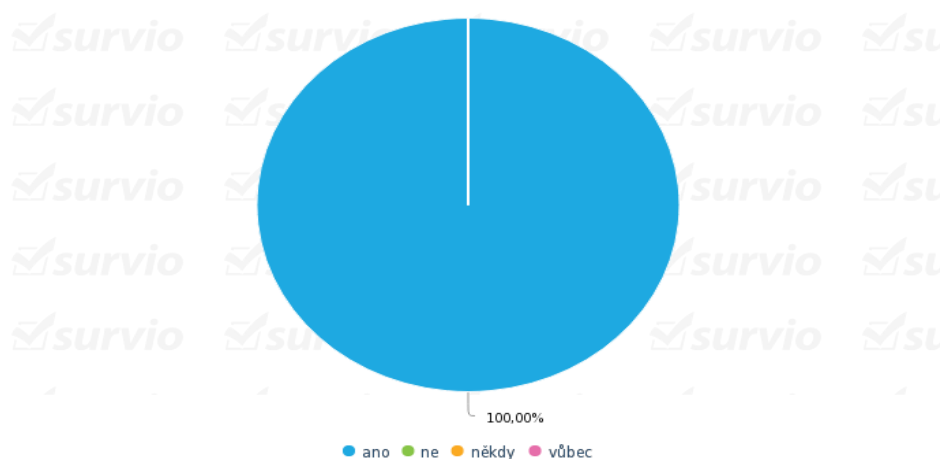
Na otázku, zda si rodiče povídají s dětmi o pohádce, 20 rodičů uvedlo, že si povídají během pohádky, rovnou, když se děti na něco zeptají či něčemu nerozumějí. 12 rodičů uvedlo, že si s dětmi shrnou pohádku potom, co si jí společně přečtou, a diskutují o tom, co dětem nebylo jasné nebo co se jim tam naopak líbilo a proč. 2 rodiče uvedli, že si s dětmi o pohádkách nepovídají. Na otázku „proč?“ odpověděli, že jim to přijde zbytečná ztráta času. Oproti tomu zbytek rodičů uvedl, že v pohádkách mají mnohdy oporu při vyjasnění určitých problémů, kterým děti čelí každý den ve svém životě.

6.2. Dotazníkové šetření – pedagogové MŠ

Druhý typ dotazníku byl vytvořen pouze pro pedagogy z mateřské školy, a to z toho důvodu, že tam se děti s pohádkami setkávají nejčastěji a pohádka je tam s nimi i rozebírána. Na dotazník, který obsahoval 7 otázek, ochotně odpovědělo 14 pedagogů z mateřské školy a jejích odlehlých pracovišť. Cílem tohoto dotazníku bylo zjistit, jakým způsobem pedagogové dětem pohádky podávají, jak s nimi pracují, zda s nimi o pohádkách diskutují a zda mají děti možnost se s pohádkami, respektive knížkami setkat i mimo čas, který je pro ně přímo určen.

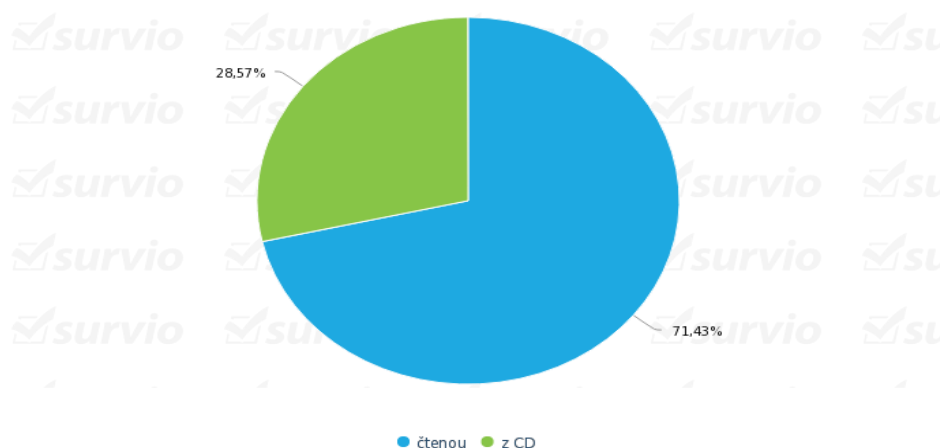
Dotazník tedy vyplnilo 14 pedagogů. Na jednotlivé otázky odpověděli takto:

1) Poslouchají děti ve baši MŠ pohádky?

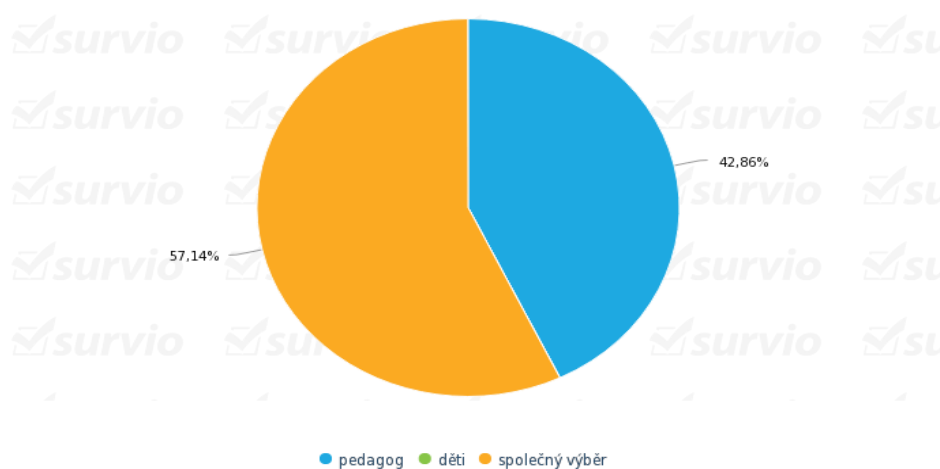
V první otázce se všichni pedagogové svorně shodli. Děti v jejich MŠ pohádky poslouchají, většinou čtenou formou, občas z rozhlasu a občas je jim nějaká pohádka puštěna v televizi.

2) Jakou formou pohádku dětem předáváte?

10 ze 14 pedagogů odpovědělo, že pohádku radši předčítají, protože pokládají za důležitý projev, gesta, mimiku, tón hlasu... Z toho děti dokážou vypozerovat, co se v pohádce děje. Pouze 4 pedagogové odpověděli, že pohádku pouští z CD, ale většinou se to týká pohádek, které jsou pouštěny před spaním. Pedagogové uvedli, že záleží na tom, kdy pohádky s dětmi čtou či poslouchají. Dopoledne většinou vybírají pohádku či říkanku, která je spojena s nějakou pohybovou aktivitou, nebo chtějí poukázat na nějaké znaky z reálného světa. Tyto pohádky jsou většinou čtené.

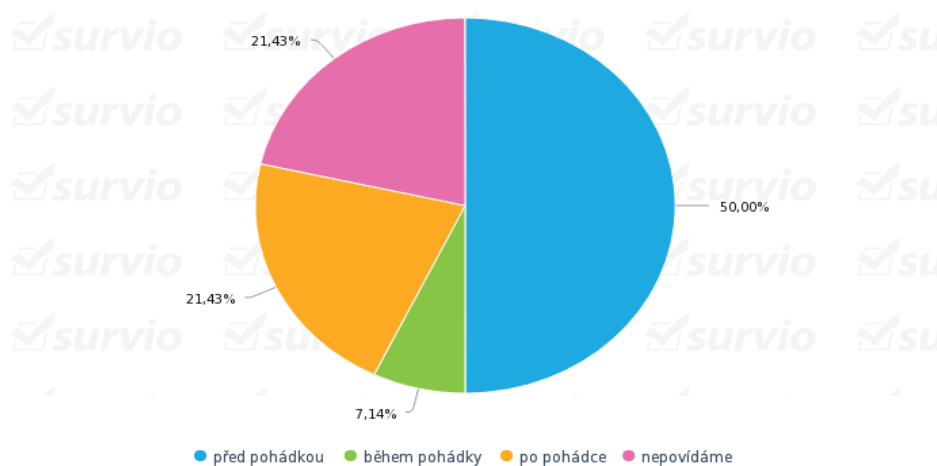
3) Kdo dětem vybírá pohádku?

Pohádku vybírá většinou pedagog společně s dětmi. Má to prostý důvod. Děti musí být schopné rozumné domluvy mezi sebou a musí se naučit ustupovat či dělat kompromisy, společná volba pohádky může být malým krůčkem právě pro tyto „dovednosti“. 7 pedagogů uvedlo, že pohádku vybírají sami, protože

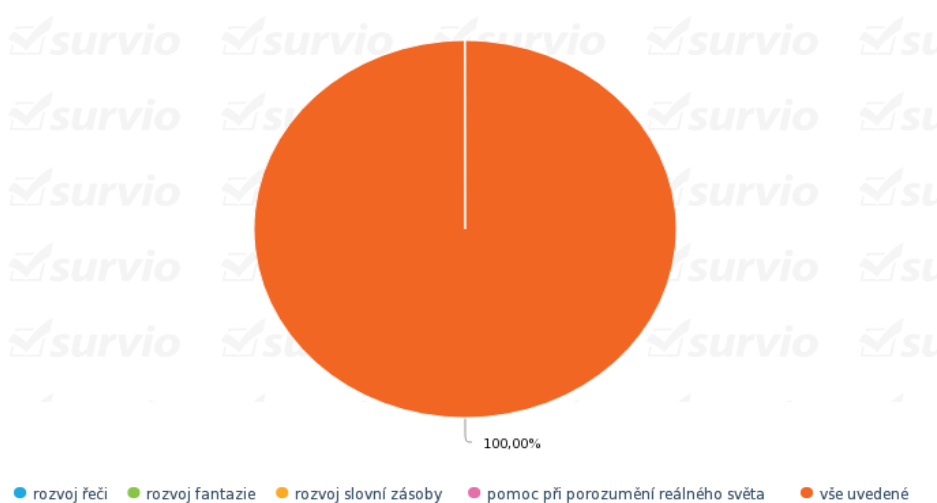
společný výběr je mnohdy moc zdlouhavý. Stejně jako u předchozí otázky také záleží na tom, kdy se pohádka vybírá a k čemu má zrovna posloužit.

4) Povídate si s dětmi o pohádce?

Pedagogové si s dětmi nejčastěji povídají před pohádkou, tuto možnost uvedlo 7 z nich. 3 uvedli, že s dětmi proberou pohádku poté a 3 o pohádce nemluví vůbec.

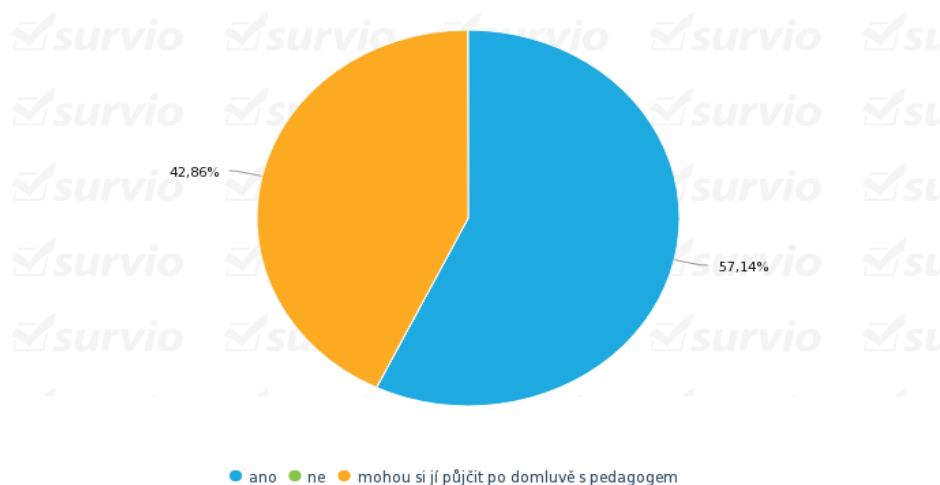
5) Jaký vliv má podle vás pohádka na dítě?

Stejně tak jako rodičům, i pedagogům jsme museli položit stejnou otázku týkající se vlivu pohádky na dítě. Pedagogové se shodli na tom, že ze všech

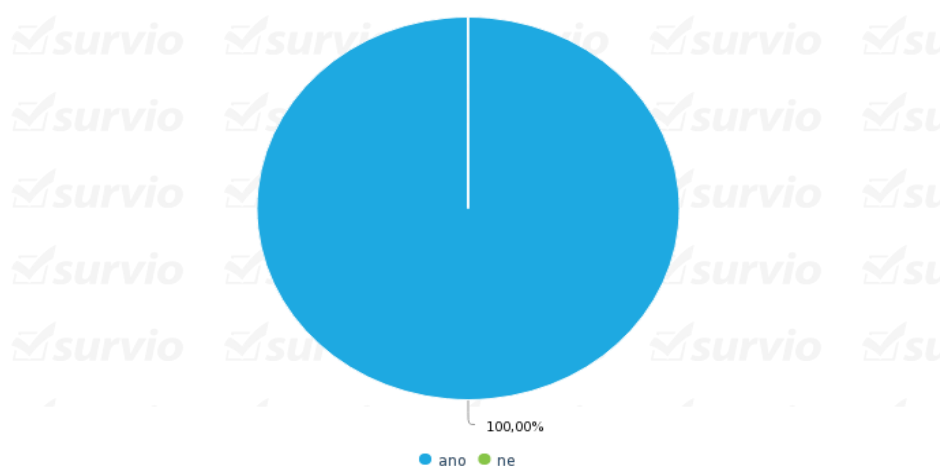
námi navržených možností pohádka jednoznačně ovlivňuje vše uvedené, tedy rozvoj řeči, fantazie, slovní zásoby, ale i pomoc porozumění reálnému světu.

6) Mají děti ve vaší MŠ volný přístup ke knihám?

Z odpovědi vyplývá, že děti přístup ke knihám mají, a to z toho důvodu, že je důležité naučit se dobrému zacházení s věcmi a vytvořit si k nim vztah, protože zrovna knihy a učebnice budou děti provázet minimálně celým jejich studiem. 8 pedagogů uvedlo, že děti mají naprosto volný přístup ke knihám a 6, že knihy dětem půjčují, ale pouze když si o ně řeknou.

7) Nacvičujete s dětmi pohádky?

Na odpovědi na tuto otázku se opět shodli všichni. Pohádky s dětmi samozřejmě nacvičují, ať už za účelem nějakého vystoupení pro veřejnost, či

proto, aby děti byly schopné interpretace těch nejznámějších pohádek a aby byly schopné interakce mezi sebou. Nacvičování je ve většině případů prováděno zábavnou formou.

7. TEMATICKÝ PLÁN PRO DĚTI MŠ A ZŠ

Téma: *Pojďte, budeme si vyprávět!*

Cíle:

- Rozvíjení zájmu o čtení.
- Rozvíjení fantazie.
- Spojení pohádky s realitou.
- Rozvíjení slovní zásoby.

Očekávané výstupy:

- Vzbuzení zájmu o knihy.
- Vzbuzení zájmu o četbu.
- Schopnost interpretace pohádky.

Činnost:

- Namotivovat děti k námi vybrané činnosti – čtení pohádky.
- Zjišťování, zda jsou schopné říci, co to pohádka je.
- Vysvětlit pojem pohádka a proč nám ji rodiče vypráví.
- Četba úryvku z vybrané pohádky – hádání pohádky.
- Zjišťování, zda jsou děti schopny její interpretace.
- Četba celé pohádky.
- Diskuse po pohádce.

Průběh vyučovací hodiny:

Každá vyučovací hodina by měla začít motivací, tedy navozením zájmu žáků o činnost, kterou s nimi chceme probírat, u nás je to četba pohádky. Záleží na každém vyučujícím, co si zvolí. Buď přečíst úryvek a naváděcími otázkami začít vyučování, nebo stačí říci krátkou veršovanou pohádku a ptát se žáků, co slyšeli. Následují otázky, kdy se s pohádkami seznámili, kdo jim je vyprávěl nebo četl. V našem případě jsme zvolili první zmíněnou možnost, tedy četbu úryvku. Na úvod jsme začali otázkou:

My: „*Máte rádi pohádky?*“

Děti: „*Ano!*“

My: „*I já je mám ráda. Jednu vám teď napovím. (četba úryvku)*

Vi někdo z vás, jak se jmenuje? A o čem vypráví?

Tu si dnes přečteme a něco si o ní povíme.“

Pro předčítání byla zvolena pohádka *O Budulínkovi*, u které se předpokládá, že ji budou znát jak děti z mateřské školy, tak děti ze základní školy. Tuto pohádku jsme vybrali kvůli zjevným výchovným motivům. Příběh není na první pohled realistický, Budulínka vychovává babička s dědečkem, zmínka o jeho rodičích v pohádce není, což může být pro mnohé děti zvláštní a nemusí to chápat. Nadpřirozeným faktorem je tu liška, která umí mluvit a snaží se zlákat Budulínka, aby jí otevřel dveře. Zde se nabízí otázka, zda si nejmenší děti dokážou spojit hrozbu lišky pro Budulínka se sebou samými v reálném světě. Budulínek se liškou nechá zlákat za vidinou zábavy, kterou mu liška slibuje. Budulínka přechytračí a odveze si ho do doupěte. Zde se nabízí otázka symbolu lišky v pohádkách, její mazanost.

Při prvním čtení jsme se snažili objasňovat různá slovní spojení. Při druhém jsme dbali na výrazné čtení, hlavně přímou řeč.

Úkoly pro děti:

- Určení hlavních postav.
- Určení jejich povahových vlastností, kladných i záporných.
- Popsání povahových vlastností.
- Výchovné využití: jaké ponaučení vyplývá z pohádky.

Evaluace:

Děti byly seznámeny s obsahem hodiny. Na začátku proběhla krátká diskuse, kde jsme probírali, zda doma mají knížky a zda jim rodiče čtou pohádky, zda vědí, co to vůbec pohádka je, a jestli mají pohádky rády. Po tomto úvodu jsme přešli k náplni hodiny, tedy ke čtení pohádky a následnému plnění úkolů. S dětmi ze ZŠ jsme pohádku četli společně. Pohádka byla zvolena dobře, děti jí znaly a některé byly i schopné říct, o co v pohádce jde.

Bylo velice zajímavé pozorovat rozdíly mezi staršími a mladšími dětmi. Starší děti byly téměř bez pomoci a navádění schopné odpovědět na pokládané otázky. Dětem v MŠ jsme museli mnohdy pomáhat návodnými otázkami, aby byly schopné odpovědi.

ZÁVĚR

V závěru této bakalářské práce bychom chtěli zhodnotit, jak se nám podařilo splnit námi stanovené cíle v teoretické i praktické části.

Jedním z hlavních cílů této bakalářské práce bylo ověření vlivu pohádky na vývoj dnešního dítěte. V teoretické části jsme došli k poznání, že pohádka je jedním z důležitých prvků ovlivňujících vývoj dítěte. V praktické části jsme zkoumali, zda děti předškolního, ale i školního věku mají příležitost setkávat se s pohádkami a zda jsou schopny rozeznat hlavní znaky pohádky, především dobro a zlo.

V teoretické části práce jsme se zabývali vznikem a vývojem pohádkového žánru, sledovali jsme jeho změny až do podoby, jakou známe dnes, a která dětem přináší jak zábavu, tak odpovídající náročnost.

V kapitole o historii vzniku pohádky jsme akcentovali, že v dávných dobách pohádka nebyla určena dětem, ale vyprávěla se mezi dospělými a byla pro ně odpovědí na otázky jejich životní praxe.

V další kapitole jsme se zabývali etymologií slova pohádka a navázali jsme klasifikací a funkcí pohádek. Zde už jsme přihlíželi k tomu, jak pohádka působí na dítě a jaké má výchovné funkce.

Kapitola *Boj o pohádku* shrnula různé názory na vhodnost či nevhodnost pohádky pro dítě. Mnoho výroků očerňovalo pohádku, ale našli se i její zastánci. V tzv. bojích o pohádku šlo o její výchovnou hodnotu a v neposlední řadě také o otázku násilí v pohádkách.

Teoretickou část bakalářské práce uzavřela kapitola o významu pohádky ve výchovném procesu, kde jsme shrnuli, že pohádka je součástí kulturního dědictví každé země, neboť představuje jeden z významných způsobů rozvoje lidské osobnosti. Vzhledem k tomu, že patří mezi první literární žánry, s nimiž se dítě setkává a mnohdy

ztotožňuje, má na něj pohádka veliký vliv již od raného věku.

V praktické části práce jsme využili metodu dotazníku a popsali jsme třídní vzdělávací program. Data byla zkoumána jak v mateřské škole, tak na základní škole. V mateřské škole byla využita metoda dotazníku, vytvořili jsme dva typy dotazníků, první pro rodiče, druhý pro pedagogy. Nejprve jsme oslovili rodiče a zjistili tak, jaký vztah mají k pohádkám jejich ratolesti. Z námi položených otázek jsme se dozvěděli, jaké pohádky mají dnešní děti nejraději a co se jim v pohádkách nelíbí. Dále jsme z odpovědí vyčetli, že nejčastějším vypravěčem pohádek stále zůstává matka. Mnoho rodičů si s dětmi o pohádkách i povídá, uvedli i důvod. V pohádkách mají většinou spojení ve vysvětlování každodenních problémů, kterým dítě čelí.

Druhý typ dotazníku byl rozdan mezi pedagogy mateřské školy. Zde jsme zjistili, jak pedagogové s dětmi pracují, jak jim pohádku předávají a zda mají děti vůbec možnost setkat se v mateřské škole s knihou jako takovou. Výsledky byly potěšující. Pedagogové věnují pohádkám dostatek času, spojují je například i s pohybovými aktivitami, což pohádkám přidává na atraktivnosti v očích dětí.

V poslední části výzkumu jsme předložili plán, podle kterého jsme s dětmi na základní, ale i v mateřské škole vypracovávali námi stanovené úkoly. Kladli jsme si za cíle vzbudit zájem o četbu, rozšířit slovní zásobu a pokusit se interpretovat dílo. Se staršími dětmi se pracovalo lépe, byly více samostatné. V mateřské škole jsme dětem museli pomáhat a ptát podrobněji, abychom se dobrali odpovědí.

Teoretická část bakalářské práce popsala pohádku a její výchovné aspekty a praktická část ukázala, jaký vztah k pohádkám si dítě pěstuje v rodině a jak je tento vztah rozvíjen v mateřské škole. V praktické části jsme se pak mohli přesvědčit, jak literární text působí na dítě, zda je schopno rozeznat charakter postav, zda umí rozeznat dobro a zlo a zda se s nějakými postavami ztotožňuje.

Pohádky budou číst lidé i po mnoha dalších letech a o takových dílech říkáme, že jsou nesmrtelná. A v čem tkví jejich nesmrtelnost? Je to archetypální vyprávění, do kterého je vkládána moudrost generací, učí nás rozumět lidem, vede ke správnému názoru na ně a vůbec na celý život – život lidí, kteří konají dobré dílo, a to je ta nejkrásnější pohádka.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Vyd. 1. Překlad Lucie Lucká. Praha: Lidové noviny, 2000, 335 s. Edice 21, sv. 14. ISBN 80-710-6290-1.

ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 100.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 171 s. ISBN 80-736-7095-X.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Albatros. Praha, 1990.

ČERNOUŠEK, Michal. www.pohadkyprodeti.cz/bylo-nebylo/citaty-o-pohadkach/

ČERVENKA, Jan. *O pohádkách*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1991.

ČUKOVSKIJ, Kornej Ivanovič. *Od dvou do pěti*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, 79 s. Knižnice teorie dětské literatury (Státní nakladatelství dětské knihy). Str 7.

FREY, Jaroslav. *Boj o pohádku*. Praha: Život a práce, 1942, s. 87.

GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež*. 1. vyd. Praha: Státní nakl. Dětské knihy, 1960.

CHALOUPKA, Otakar. *Próza pro děti a mládež: její otázky, působení a perspektivy*. Praha: Albatros, 1989, 210 s.

CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha: Albatros, 1982, s 79.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Fotoreprint 3. vyd. z roku 1971. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 866 s. ISBN 80-710-6242-1.

MOLICKA, Maria. *Příběhy, které léčí*. Vyd. 1. Překlad Ludmila Pušová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 141 s. ISBN 978-807-3672-034.

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001.

PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Vyd. tohoto souboru 1. Překlad Miroslav Červenka, Marcela Pittermannová, Hana Šmahelová. Jinočany: H, 1999, 866 s. ISBN 80-860-2216-1.

RICHTER, Luděk. *Pohádka-- --a divadlo*. Vyd. 1. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, 94 s. ISBN 80-902-9752-8.

SKÁCEL, Jan. *Kdo pije potmě víno*. V Brně: Blok, 1988.

STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*. 1. vyd. V Praze: Baltazar, 1992, 79 s. ISBN 80-900-3074-2.

STRNADOVÁ, K. BÍČIŠŤOVÁ, E. VEBEROVÁ E. *Literární výchova v mateřské škole*. Naše vojsko. Praha, 1989.

ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989, 232 s. ISBN 80-902-9752-8.

ŠUBRTOVÁ, Milena. *Brněnské impulzy v literatuře pro děti: z dějin světové literatury pro děti a mládež*. 1. vyd. Slavkov u Brna: BM Typo, 2007, 67 s. Ladění (BM Typo). ISBN 978-809-0370-746.

TOLKIEN, J.R.R. *Pohádky*. Winston Smith. Praha, 1992.

ÚHOR, roč. 1913.

VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Akademické nakladatelství CERM. Brno 1998.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Československý spisovatel. Praha. 1984.

VYHLÍDAL, Zdeněk. *Klasická pohádka a skutečnost*. Matice cyrilometodějská s. r. o. Olomouc, 2004.

Kamarádké hry: *Pohádka o Budulínkovi*. [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://www.kamaradske-hry.cz/povidani-pro-deti/pohadky/pohadka-o-budulinkovi.html>

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: Dotazník – rodiče
- Příloha č. 2: Dotazník – pedagogové
- Příloha č. 3: Pohádka O Budulínkovi

Příloha č. 1: Dotazník – rodiče

Vážení rodiče,

Jmenuji se Ivana Houlíková a studuji na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Obracím se na Vás s prosbou o vyplnění dotazníku, který je součástí mé bakalářské práce. Dotazník je zcela anonymní.

U jednotlivých otázek je možné zakroužkovat více možností.

Děkuji za váš čas.

1. Kdo u vás nejčastěji předčítá pohádky?

- a) matka
- b) otec
- c) dědeček
- d) babička
- e) sourozenci
- f) jiný

2. Postavy, ze kterých má vaše dítě strach

- a) čert
- b) vodník
- c) drak
- d) obří
- e) čarodějnice
- f) jiné
- g) nemají strach

3. Oblíbená pohádka vašeho dítěte (otevřená odpověď)

4. Oblíbená pohádková postava vašeho dítěte (otevřená odpověď)

5. Neoblíbená pohádková postava vašeho dítěte

- a) čert
- b) vodník
- c) drak
- d) čarodějnice
- e) obr
- f) jiné

6. Jak nejraději vaše dítě poslouchá pohádky?

- a) vyprávěná
- b) čtená
- c) televize
- d) rádio
- e) kino

7. Jaký vliv má podle vás pohádka na výchovu dítěte?

- a) rozvoj řeči
- b) rozvoj fantazie
- c) rozvoj slovní zásoby
- d) pomoc při porozumění reálného světa
- e) vše uvedené
- f) jiné

8. Snažíte se dítěti vysvětlit to, čemu v pohádce nerozumí?

- a) ano
- b) ne

9. Povídat si s dítětem o pohádce?

- a) před pohádkou
- b) během pohádky
- c) po pohádce
- d) nepovídáme si o ní

Příloha č. 2: Dotazník – pedagogové

Vážení pedagogové,

Jmenuji se Ivana Houlíková a studuji na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Obracím se na Vás s prosbou o vyplnění dotazníku, který je součástí mé bakalářské práce. Dotazník je zcela anonymní.

U jednotlivých otázek je možné zakroužkovat více možností.

Děkuji za Váš čas.

1. Poslouchají děti před spaním pohádky?

- a) ano
- b) ne
- c) někdy
- d) vůbec

2. Jakou formu pohádky děti před spaním poslouchají?

- a) čtenou
- b) z CD

3. Kdo dětem vybírá pohádku?

- a) pedagog
- b) děti
- c) společný výběr

4. Povídat si s dětmi o pohádce?

- a) před pohádkou
- b) během pohádky
- c) po pohádce
- d) nepovídáme

5. Jaký vliv má podle vás pohádka na výchovu dítěte?

- a) rozvoj řeči
- b) rozvoj fantazie
- c) rozvoj slovní zásoby
- d) pomoc při porozumění reálného světa
- e) vše uvedené
- f) jiné

6. Mají děti ve školce volný přístup ke knihám?

- a) ano
- b) ne
- c) mohou si jí půjčit po domluvě s pedagogem

7. Nacvičujete s dětmi pohádky?

- a) ano
- b) ne

Příloha č. 3: Pohádka O Budulínkovi

Byl jeden dědeček a jedna babička a ti měli Budulínka. Dědeček a babička chodili do práce a Budulínek býval sám doma. Babička mu říkala: „Bud' hodný, Budulínku, hraj si hezky a nikomu neotvírej! V troubě máš hrášek.“

Budulínek si hrál, potom dostal hlad a dal se do hrášku. Najednou přišla liška a prosila: „Budulínku, dej mi hrášku, povozím tě na ocásku.“

Budulínek, že nedá. Ale liška tuze prosila:

„Budulínku, dej mi hrášku, povozím tě na ocásku! Pojedeme po lavici, pojedeme po světlici.“

Budulínek se najedl hrášku už dost a ještě mu zbylo. Otevřel lišce, přistrčil jí talíř a povídá: „Na a jez!“

Liška hrášek snědla, vzala Budulínka na ocásek a vozila ho po lavici, vozila ho po světlici, pak s ním vyběhla na silnici, ze silnice do polí, z polí do lesa a tam šup do liščí díry!

Dědeček s babičkou přišli domů a hledali Budulínka. Hledali a hledali, ale nenašli. Babička plakala, naříkala a jen svého Budulínka pořád volala. Když to dědeček viděl, vzal housličky, babičce dal bubínek a šli hledat Budulínka. Šli a šli, až přišli do lesa k liščí díře. Poslouchají a zdá se, že tam pláče Budulínek.

Dědeček honem naladil housličky, babička si připravila bubínek a už oba spustili písničku:

„Máme doma housličky a pěkný bubínek, jsou tam tři lištičky a náš Budulínek.“

Jak to stará liška uslyšela, řekla mladé lišce: „Jdi a řekni jim, ať nehrají, že mě bolí hlava!“ Mladá liška vystrčila hlavičku, ale dědeček ji chňapl a šup s ní do pytle!

A zase hráli dál: „Máme doma housličky a pěkný bubínek, jsou tam dvě lištičky a náš Budulínek.“

Stará liška poslala druhou lištičku: „Jdi, ať nehrají, že mě bolí hlava!“ Druhá liška vystrčila hlavičku, ale dědeček ji chňapl a šup s ní do pytle!

A zase hráli: „Máme doma housličky a pěkný bubínek, je tam jedna lištička a náš Budulínek.“

Stará liška se rozzlobila: „Jsou to nezvedné děti, všechny tam zůstaly, půjdu raději sama.“ Jak vystrčila z díry hlavu, dědeček ji chňapl, vstrčil ji do pytle a pytel zavázal. Potom vytáhl Budulínka. Budulínek plakal a sliboval, že už nikdy nebude neposlušný. Dědeček a babička mu odpustili samou radostí, že mají svého Budulínka.

Pytel s liškami hodil dědeček na zem, našel si prut a liškám vyprášil kožich. Potom pytel rozvázal a pustil lišky ven. Ty utíkaly! ³⁷

³⁷ Kamarádké hry: Pohádka o Budulínkovi. [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://www.kamaradske-hry.cz/povidani-pro-deti/pohadky/pohadka-o-budulinkovi.html>